

KALENDERİYYE (القنطرة)

Kalenderî bir hayat tarzını benimseyen
çeşitli tasavvufî zümrelerin
ortak adı.

Dünyayı ve dünyevî değerleri umursamayan, içinde yaşadıkları toplumun, toplumsal düzenin inanç ve geleneklerine karşı çıkan, bunu kılık kıyafet, tutum ve davranışlarıyla gündelik hayatlarına da yansıtan sûfilere **kalender**, bunların temsil ettiği tasavvufî zümrelere de genel olarak **kalenderiyye** veya **kalenderîlik** adı verilmiştir. Kalenderin Farsça'da "iri yarı, kaba" anlamındaki **kalanter** (Türkçe'de kalantor) veya Grekçe aynı anlamda **kaletoz** kelimesinden geldiği ileri sürülmüştür. Kelimenin Farsça **kalan** sözcüğüyle **ender** ekinden oluştuğu ve "ağır yük taşıyan, ağır yük altına girmiş bulunan" mânasına geldiği yahut Arapça **ekall** kelimesiyle Farsça **ender** ekinden teşekkül ettiği ve "az, önemsiz" anlamında kullanıldığı kaydedilmektedir. Farsça tarihî metinlerde genellikle "rind, ayyâr, derviş" mânasına gelen kelimenin kökeni üzerinde kesin bir görüşe varılamamıştır. Öte yandan kalenderin Sanskritçe "töreyi bozan" anlamındaki **kâlândâra**dan Farsça'ya geçtiği, kendi kabilesinin dışında bir kıza evlenen eski Hint yogilere **kalender** denildiği, zamanla bu kelimenin Hintli ve İranlı dervişler arasında nefsi terbiye etme bağlamında özel bir anlam kazandığı ve bu derviş topluluğuna **kalenderiyye** denildiği de ileri sürülmüştür. Kalenderîlik üzerinde yapılan çalışmalarda da akımın geniş ölçüde eski Hint ve İran mistik akımlarından etkilenmiş olabileceğine dikkat çekilmiştir.

Zühd ve takvâyî esas alan tasavvuf anlayışına karşı IX. yüzyılda Horasan'da ve Mâverâünnehir'e kadar geniş bir alan içinde ortaya çıkan ve sonraki yüzyıllar boyunca etkisini sürdüren Melâmetîlik'le Kalenderîlik arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Nitekim klasik tasavvuf kitaplarında Kalenderîlik Melâmetîlik'le birlikte ele alınmıştır. Sühreverdî Melâmetîler'in hallerinin yüce, makamlarının aziz olduğuna, hadislere ve sünnete sıkı sıkıya bağlı bulunduklarına, amel ve hallerinde ihlâs ve sadakati gerçekleştirmeye çalıştıklarına dikkat çektikten sonra fitneye kapılmış olan çarpık düşünce sahiplerinin zannettikleri şeylerin onlarda bulunmadığını söyler. Kalenderîler kalp temizliği-

nin verdiği sarhoşlukla şer'î sınırları aşar, farzların dışında namaz ve oruç gibi ibadetleri azaltır, şeriatın izin verdiği, dünyevî lezzetlerden mubah olanını yeme içme konusunda titizlik göstermez, bu konularda azîmet yolunun inceliklerini değil ruhsatların kolaylığını tercih ederler. Bununla birlikte onlar ihtiyaçlarını giderecek para, yiyecek içecek gibi şeyleri biriktirmeyi, bunları toplama ve çoğaltmayı terkeder; dindar, âbid ve zâhidlerin kıyafet ve davranışlarını örnek almaz, Allah ile beraber olduğuna inandıkları kalplerinin temizliğiyle yetinirler. Kalp temizliği dışında Kalenderîler'in erişecekleri bir hedefleri kalmamıştır. Sühreverdî daha sonra Kalenderî ile Melâmetî arasındaki farklar üzerinde durur. Ona göre Melâmetî ibadetlerini gizlemeye özen gösterir; Kalenderî ise bütün âdetleri yıkmaya çalışır. Melâmetî her türlü iyilik ve hayrın kapılarına sınırsızca girer ve bunlarda fazilet olduğunu kabul eder, ancak bütün amelini ve hallerini başkalarından gizlemeye çalışır, kendini sıradan insanlar seviyesinde gösterir; kılık kıyafet, hareket ve davranışlarında onlar gibi gözükerek mânevî halini gizlemeye ve tanınmaya gayret eder. Bununla birlikte bulunduğu makamdan daha yüksek mânevî makamlara erişmek ister, kendisini Allah'a yaklaştıracak her şeyi bütün gücüyle yapmaya çalışır. Kalenderî bilinmeye de bilinmemeye de aldırmaz. Abdurrahman-ı Câmî, Sühreverdî'nin bu konuda verdiği bilgileri özetleyerek Kalenderîler'in Melâmetîler'in samimi taklitçileri olduğunu, kendilerinde riyanın bulunmaması bakımından Melâmetîler'e benzediklerini, Melâmetîler'in bütün nâfile ibadet ve amelere devam ettiklerini, ancak bunları halktan gizlediklerini, Kalenderîler'in ise farzları eda etmekle yetindiklerini, amellerini halktan gizleme veya gösterme konusuyla ilgilenmediklerini belirttikten sonra kendi zamanında bu niteliklere sahip olmayan kişi ve zümrelere de Kalenderiyye adı verildiğini, ancak bunu doğru bulmadığını söyler. Sühreverdî ve Câmî'nin ifadelerine bakılarak Kalenderîler'in aşırı Melâmetîler olduğu söylenebilir.

M. Fuad Köprülü, Kalenderîliğin tarihçesini, bu akımı bir tarikat haline dönüştürdüğü kabul edilen Cemâleddîn-i Sâvî'den (ö. 630/1232-33) önce ve sonra olmak üzere iki devrede ele almış, bu ayırım konusunu üzerinde çalışan daha sonraki araştırmacılar tarafından da benimsenmiştir. Kalenderîliğin, muhtemelen X. yüzyıldan

itibaren Melâmetîler'in ortaya çıktığı coğrafyada bazı sûfiler ve onların çevreleriyle sınırlı bir tasavvuf akımı ve sosyal bir muhalefet unsuru olarak belirmeye başladığı, X. yüzyılın ikinci yarısıyla XI. yüzyılın ilk yarısı içinde yaşayan Ebû Ahmed-i Çişti, Baba Tâhîr-i Uryân, Baba Hemşâ v. Ebû Saîd-i Ebû'l-Hayr gibi tarihî şahsiyetleri bilinen sûfi ve şairlerin kalender niteliği taşıdığı öne sürülmüştür. Bunlardan Büyük Selçuklular'ın kuruluş döneminde Hemedan'da yaşayan Baba Tâhîr'in Baba Câfer ve Seyyid Hemşâ ile birlikte şehrin dışındaki bir dağda münzevî hayat sürdürükleri ve dindar kişiler oldukları kaydedilmektedir. "Uryan" lakabının da gösterdiği gibi yarı çıplak dolaşan cezbeli bir sûfi olmasının yanında *el-Fütûhâtü'r-rabbâniyye* adlı eserinden ilim sahibi, rubâîlerinden iyi bir şair olduğu anlaşılan Baba Tâhîr kendisi için "kalender" adını kullanan ilk kişidir: "Ben o pîrim ki adım kalender / Ne evim var ne barım ne manastırım var ne tekkem / Gündüz oldu mu senin civârında döner dururum / Gece olunca da başımı kerpiçlere kor yatar uyurum."

Horasan bölgesinde yaşayan bu sûfilerin dışında Mâverâünnehir'de çoğunlukla Türkler'in yaşadığı yerlerde Kalenderî özellikler taşıyan Türk şeyhlerin bulunduğu, muhtemelen bunların Horasan bölgesine geçerek oradaki Melâmetî şeyhlerine intisap ettikten sonra memleketlerine döndükleri veya Horasanlı Melâmetî şeyhlerinin Türk boylarına giderek faaliyet gösterdikleri, bu iletişim sonunda vaktiyle şamanist, Budist ve Maniheizt olan bu çevrelerde X ve XI. yüzyıllardan itibaren esasen yabancı kavramlar olmayan fakr ve tecerrüd anlayışını İslâmî bir yorumla aynen sürdüren Kalenderî şeyhlerinin yetişmeye başladığı ileri sürülmüşse de bu görüşleri doğrulayacak kanıtlar ortaya konulamamıştır.

Cemâleddîn-i Sâvî öncesi dönemde yetişen bazı büyük sûfi ve şairler Kalenderîler ve Kalenderîlik'ten övgüyle söz etmişlerdir. *Kalendernâme* adlı bir risâle kaleme alan Hâce Abdullah-ı Herevî Kalenderîliği benimsemiş ve bir kalenderin ağzından bu konudaki görüşlerini dile getirmiştir. Hakîm Senâî'nin şiirlerinde de Kalenderîliğe dair birçok mazmuna rastlanmaktadır. Onun şiirleri arasında, "Bu Kalenderîlik atını herkes koşturamaz; bu yokluk tavlasını herkes oynayamaz. Er gerek ki candan geçsin de senin aşkını can edinsin" ve, "Kalenderîlik yolunda ziyan

İbnü'l-Hatîb, Cernâleddîn-i Sâvî'nin ölü-
münden yaklaşık altmış yıl sonra (1290)
Anadolu Selçukluları döneminde ve Ana-
dolu'da kaleme aldığı eserinde Muham-
med-i Belhî, Muhammed-i Kürd, Şems-i
Kürd ve Ebû Bekr-i Nîksârî adlı dört kişi-

Hatib-i Fârsî, Kalenderîlîğin âdâbından olan **çârdarb***'ı ilk defa Sâvî'nin uyguladığını, Muhammed-i Belhî, Ebû Bekr-i İsfahânî ve Celâl-i Dergezîni gibi halifelere Sâvî tarafından çârdarb yapıldığını, “cevlak” denilen ve mensuplarının Cevlekîyye diye de anılmasına sebep olan kaba kıldan dokunmuş bir çeşit yeleş Sâvî'ye Hızır'ın giydirmediğini, onun da bunu Celâl-i Dergezîni'ye verdiğini söyler. *Menâkıb*'da yer alan âdâb ve erkânla ilgili bu bilgilerden hareketle Sâvî'nin önceki yüzyıllardan beri mevcut olan bir tasavvuf akımını Kalenderîyye adıyla bir tarikat haline dönüştürdüğü ve bu tarikatın piri olduğu ileri sürülmüştür. Ancak bir tasavvufi akımın tarikat niteliğini kazanabilmesi için zorunlu olan silsile şartı Kalenderîyye için söz konusu olmadığından bu görüş tartışmaya açıktır. Çünkü Sâvî'nin tarikat piri olarak Hz. Peygamber'e götürülen silsilesi bulunmamaktadır. Sâvî'den sonrası için de durum aynıdır; yani Sâvî-

Ancak Osman Turan, “koyu Sünnî bir müellir” dediği İbnü'l-Hatîb'in söylediklerinin Selçuklu Türkiye'sinde sayısı milyonları bulan Kalenderî-Cevlekiler'in geneli için kesinlikle söz konusu olamayacağına dikkat çekerek onun “zındık taaifesinin reisi” diye tanımladığı Ebû Bekr-i Nîksârî'nin Konya'da zâviyesinde müridleriyle birlikte yaşadığını, Mevlânâ ve Mevlevîler'in kendisine itibar ettiklerini söyler. Mevlânâ *Meşnevî*'de Cevlekî dediği bir Kalenderî'yi takdirle anmış (Gölpınarlı, *Mesnevî Şerhi*, I, 605), *Divân-ı Kebîr*'de de kalender ve Kalenderîler'den övgüyle söz etmiştir. Eflâkî, Mevlânâ'nın bir gün tıraş olurken berberin, “Sakalınızı nasıl kesiyim?” diye sorduğunu, onun da, “Öyle kes ki erkekle kadın farkedilsin” dediğini, bir başka gün de sakalları olmadığı için Kalenderîler'i takdir ettiğini belirttiikten sonra, “Sakalın az oluşu kişinin saadetindendir; çünkü sakal erkeğin süsüdür; gür ve uzun oluşu adama benlik verir, bu da insanı helâk eden şeylerdendir” anlamında bir hadis okuduğunu ve, “Sakalın uzun

oluşu sûfilere için hoş bir şeydir, ama sûfi sakalını taramakla uğraşırken ârif Tanrı'ya ulaşır" dediğini nakleder (*Menâkıbu'l-ârifin*, I, 412). Öte yandan Hâfız-ı Şîrâzî'nin, "Burada kıldan ince binlerce nükte var; her başını tıraş eden Kalenderîliği bilmez ki" beytinden Kalenderîliğin XIV. yüzyılda İran'da yaygın olduğu ve Kalenderîler'in çoğunun aleyhlerindeki sözlerin yayılmasına sebep olan davranışlar içinde bulundukları anlaşılmaktadır.

Cemâleddin-i Sâvî'nin Dimaşk'ta açtığı ve Dimyat'a giderken Celâl-i Dergezinî'ye emanet ettiği zâviyenin XIV. yüzyılın ortalarına kadar faaliyette bulunduğu bilinmekteyse de bölgede başka zâviyelerin açılıp açılmadığı konusunda bilgi yoktur. İbn Battûta, hac dönüşü uğradığı Musul'da bir süre önce vefat ettiğini söylediği Şehâbeddin Kalender adlı bir şeyhten bahseder. Bu şeyhin burada bir zâviyesinin bulunduğu tahmin edilmektedir. Sâvî'nin defnedildiği Dimyat'taki zâviyenin XIV. yüzyılda faaliyette olduğu anlaşılmaktadır. İran'da eskiden beri Kalenderîler'in mevcudiyeti bilinmekle beraber aslen İranlı olan Sâvî'nin mensuplarının burada faaliyette bulunduklarına dair bir kayda rastlanmamıştır. XII. yüzyılda bu bölgede yaşayan Ahmed-i Câmî Nâmeki ve ona nisbet edilen Câmîyye ile XIV. yüzyılın ortalarında vefat eden Şah Ni'metullâh-ı Velî'ye nisbet edilen Şîî nitelikli Ni'metullâhiyye tarikatı genel Kalenderîlik akımları arasında mütalaa edilmiştir. Yine aynı bölgede ortaya çıkan ve Sâvî ile çağdaş olan Kutbüddin Haydar'a izafe edilen Haydariyye'nin Sâvî tarafından kurulduğu kabul edilen Kalenderîliğin kolu olarak değerlendirilmesi doğru değildir.

XIII. yüzyılda Anadolu'da Cevlekî Kalenderîleri'nin yanı sıra yine bu akım çerçevesinde ele alınan Haydarî, Vefâî-Babâî şeyhleri de faaliyet göstermişler, siyasi hayatta önemli roller oynamışlardır. Ay-

bek Baba ve Barak Baba bunlar arasında dikkat çeken iki Türkmen şeyhidir. Ahmet Yaşar Ocak'ın "Anadolu'da Popüler Kalenderîlik" başlığı altında tanıttığı bu şeyhlerden Barak Baba'nın genel Kalenderî tavrını aksine namaza çok önem verdiği, namaz kılmayan müridlerini cezalandırdığı kaydedilmektedir. Aynı araştırmacının, XIII. yüzyılda Anadolu'da yaşayan Şems-i Tebrîzî ile İbnü'l-Arabî ekolüne mensup Evhadüddin-i Kirmânî ile Fahreddin-i Irâkî'yi Kalenderî hayat tarzını benimsedikleri için "yüksek zümre Kalenderîleri" olarak tanımlaması (a.g.e., 80-84) tartışılabilir bir yaklaşımdır.

M. Fuad Köprülü, XV. yüzyıl tarihçilerinden Âşıkpaşazâde'nin Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde Anadolu'da bulunan dört taifeden biri olarak zikrettiği abdâlân-ı Rûm'un Kalenderî, Haydarî ve Yesevîler'den oluşan derviş zümrelerini ifade ettiğini, ilk Osmanlı tarihlerine adları geçen Geyikli Baba, Doğlu Baba, Postıpuş Baba, Abdal Mûsâ, Abdal Murad, Abdal Mehmed gibi dervişlerin adlarındaki "baba" ve "abdal" lakaplarının Kalenderîler tarafından kullanıldığını, abdal kelimesinin kalenderle eş anlamlı olduğunu söyler. Osmanlı Devleti'nin kuruluş sürecinde Anadolu'daki Kalenderî şeyh ve dervişleri Osmanlı topraklarına giderek Osman Gazi, Orhan Gazi ve I. Murad'ın fetih hareketlerine katılmışlar, beyler de buna karşılık onların zâviye açmalarına izin vermişlerdir. Bununla birlikte beylerin zaman zaman onları teftiş ettirdikleri, Ehl-i sünnet dışı bir hareketleri tesbit olunursa derhal beylik dışına çıkarıldıkları kaydedilmektedir. Kalenderîler Fâtih Sultan Mehmed'in İstanbul kuşatmasına katılmışlar, fetihten sonra Şehzadebaşı'ndaki Hristos Akataleptos Manastırı, sultan tarafından kendilerine zâviye olarak verilmiştir. İstanbul'un fethine katılan Kalenderî şeyhlerine İstanbul dışında da bazı zâviyeler tahsis edilmiştir (bk. KALENDERHÂNE).

Şeyh Bedreddin Simâvî ve Torlak Kemal isyanları sırasında uğradıkları takibat dışında II. Bayezid devrinin başlarına kadar merkezî yönetimle Kalenderîler'in ilişkileri müsbet olarak devam etmiş, Arnavutluk seferi sırasında (1492) sultana karşı düzenlenen suikast girişiminden Otman Baba dervişleri sorumlu tutularak bazıları idam edilmiş, bu olayın ardından Rumeli'deki bütün Kalenderî dervişlerinin ceza olarak Anadolu'ya sürülmesi emre-

dilmiştir. Böylece Safevîler Anadolu'da kendileriyle iş birliği yapmaya hazır bir kitle bulmuş oldular. XVI. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı merkezî yönetimi bu dönemde Anadolu'da görülmeye başlayan Şîî-Safevî propagandası sebebiyle Kalenderîler'e karşı daha sert bir tavır almaya başlamıştır. Osmanlı kaynaklarında Kalenderîler'le Şîîlik ve Safevîler arasındaki ilişkinin de bu tarihten sonra vurgulanmaya başlandığı görülmektedir. Kalenderîler'in Osmanlı'nın resmî-Sünnî ideolojisine karşı olmaları bu tavır alışın sebebi olarak değerlendirilmiştir (a.g.e., s. 125-126). A. Yaşar Ocak'a göre Şeyh Bedreddin isyanı, Kalenderî zümrelerinin Babailer isyanından (1240) sonra düzenleyip yönettikleri ikinci büyük ayaklanma hareketidir. II. Bayezid devrindeki Şahkulu (1511) ve Bozoklu Celâl (1519) ayaklanmasıyla Kanûnî Sultan Süleyman devrindeki Kalenderî Şah hareketi de (1527) Kalenderîler tarafından çıkarılmıştır (a.g.e., s. 130-134).

Osmanlı müelliflerinden Vâhidî, 929 (1522-23) yılında kaleme aldığı *Menâkıb-ı Hâce-i Cihân ve Netice-i Cân* adlı eserinde o dönemde Anadolu'da bulunan gayri Sünnî tasavvufî zümreleri abdâlân-ı Rûm, Kalenderîler, Haydarîler, Câmîler ve Şemşîler adıyla beş grupta toplamış, bunların tasavvuf anlayışlarını kendi ağızlarından anlatıp kılık kıyafetlerini tasvir ettikten sonra eleştiriler yöneltmiştir. Vâhidî, Kalenderîler'in aba giymeyi yün elbiseye tercih ettiklerini, göğü ata, yeri ana bildiklerini, saç, sakal, kaş ve bıyıklarını tıraş ettiklerini, mescid ve tekkeyle kiliseyi, cennetle cehennemi bir gördüklerini, güzellere düşkün gezici derviş zümrelerinden olduklarını söyler ve kendilerine Hemedânîler denildiğini bildirir. Hâce-i Cihân'ın Kalenderîler'in reisine sorduğu soruya aldığı cevaptan bunların Osmanlı topraklarına Hemedan'dan gelen dervişler olduğu anlaşılmaktadır. Vâhidî, Hâce-i Cihân'ın ağzından onları eleştirirken, "Kalenderî'yiz dersiniz ama Kalenderîliğin ne olduğunu bilmezsiniz, söyleyeyim de öğrenin" diyerek kalender kelimesindeki harflerin mânalarını anlatmaya başlar. İlk üç harfin mânasını aynen *Menâkıb*'daki gibi açıklaması, son iki harften "dâl"ın insanın kendisi veya başkası için hayra delâlet, "râ"nın rû'yet demek olduğunu, kişi her ne yaparsa Hakk'ı görür gibi yapması gerektiğini söylemesi ve böylece hakiki Kalenderîliği övmesi dikkat çekici bir husustur. Vâhidî'nin eserinden bu dönemde Kalenderîler'i Anadolu'da

Kalenderî
derviş
(TSMK, Albüm,
nr. 2155)

Rum abdalı ve Şemsiler'in temsil etmekte oldukları, bu üç zümrenin kılık kıyafet ve yaşama tarzlarındaki ortak özelliklerinden anlaşılmaktadır.

Kalkandelenli Fakîrî de 941 (1534) yılında telif ettiği *Ta'rîfât*'ında Kalenderîler'in esrara düşkün olduklarını, hiçbir şeye aldırış etmediklerini, boyunlarında halkalar bulunduğunu belirterek onları abdallarla aynı görür. Vâhidî ve Fakîrî'nin tasvir ettikleri Anadolu'daki bu Kalenderî zümreleri XVII. yüzyıldan itibaren Bektaşilik içinde eriyip tarihe karışmışlardır.

Genel anlamda Kalenderiyye'nin doktrin esaslarının fakr ve tecerrüd, melâmet, vahdet-i vücûd ile Hurûfî ve Şîî tesirler olduğu söylenmekteyse de bunlar belli ölçüde Sünnî tarikatlarda da bulunan özellikler olup ayırıcı bir nitelik taşımamaktadır. Kalenderîlik daha çok çârdarb uygulaması ve bilhassa ibadetlere karşı kayıtsızlık suçlamasıyla dikkati çeker. Ancak bunun her zaman geçerli olmadığını gösteren örnekler vardır. Meselâ Cemâleddîn-i Sâvî'nin *Menâkıb*'ında vakit namazlarının Celâlî Dergezinî ile birlikte kıldığı, Barak Baba'dan bahseden Arap kaynaklarında onun namaz konusunda çok titiz olduğu, namaz kılmayan müridlerini sopa ile cezalandırdığı, Otman Baba'nın bizzat imam olarak müridlerine namaz kıldırıldığı kaydedilmektedir. Bununla birlikte Kalenderîler'e yöneltilen bu eleştirinin genelde haklı olduğu da bir gerçektir.

Harîrîzâde'nin Divane Mehmed Çelebi'yi Kalenderiyye'nin piri, tarikatı da Mevleviyye'nin kolu olarak tanıtmaması (*Tibyân*, III, vr. 74^b-77^a), muhtemelen Divane Mehmed Çelebi'nin çârdarb olmasıyla ilgili olup yanlış bir değerlendirmedir. Öte yandan Şîî müellif Ma'sûm Ali Şah'ın bütün Kalenderîler'in mühlid olduğunu söyleyerek (*Tarâîk*, I, 445) Sünnî müelliflerle aynı kanaati paylaşması dikkat çekicidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hâce Abdullah Herevî, *Kalendernâme* (Sühanân-ı Pir-i Herât içinde, nşr. M. Cevâd Şerîat), Tahran 1358 hş., s. 34-42; Attâr, *Mantiku't-tayr* (trc. Abdülbaki Gölpınarlı), İstanbul 1990, II, 115-116; Sühreverdî, *Avârîf*, s. 97-98; Eflâkî, *Menâkıb-ı L'ârîfîn*, I, 412; Safedî, *el-Vâfi*, V, 292-293; İbn Battûta, *er-Rihle*, Beyrut, ts. (Dâru sâdır), s. 33-35; Hâfız-ı Şîrâzî, *Hâfız Divanı* (trc. Abdülbaki Gölpınarlı), İstanbul 1968, s. 23; Makrîzî, *el-Hiştâ*, II, 332 vd., 433; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 21; Hatîb-i Fârsî, *Menâkıb-ı Cemâleddîn-i Sâvî* (nşr. Tahsin Yazıcı), Ankara 1972; Harîrîzâde, *Tibyân*, III, vr. 74^b-77^a; Vâhidî, *Menâkıb-ı Hâce-i Cihân ve Netice-i Cân* (nşr. Ahmet T. Karamustafa), Harvard 1993, vr. 28^a-40^b; Fakîrî, *Ta'rîfât*, İÜ Ktp., TY, nr. 305, I, vr. 13^b; Ma'sûm Ali Şah, *Tarâîk*, I, 442, 445, 447; Abdülhüseyn Zerrînkûb,

Cüstücû der Taşavvuf-İ Irân, Tahran 1369 hş., s. 340-379; Osman Turan, "Selçuk Türkiye'si Din Tarihine Dair Bir Kaynak: Fustâtü'l-adâle fî Kavâidî's-saltana", *Fuad Köprülü Armağanı*, İstanbul 1953, s. 537-570; Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin*, İstanbul 1961, s. 59-61; a.mlf., *Mesnevî Şerhi*, İstanbul 1973, I, 112-117, 605; VI, 312; a.mlf., "Kalenderiyye", *TA*, XXI, 157-161; Tahsin Yazıcı, "Kalenderlere Dair Yeni Bir Eser", *Necati Lugal Armağanı*, Ankara 1968, s. 760-797; a.mlf., "Kalandar", *EP* (Fr.), IV, 493; a.mlf., "Kalandariyya", *a.e.*, IV, 493-495; Sadettin Kocatürk, "Kalenderiyye Tarikatı ve Hatîbi Fârisî'nin Kalendernâmesi", *İran Şehinşahlığı'nın 2500. Kuruluş Yıldönümüne Armağan*, İstanbul 1971, s. 221-247; a.mlf., "Der Bâre-i Fırka-ı Kalenderiyye ve Kalendernâme-i Hatîb-i Fârsî, Ma'nâ-yı Kelime-i Kalender", *DDL*, II/1 (1971), s. 89-122; a.mlf., "İran'da İslâmiyetten Sonraki Fikir Akımlarına Toplu Bir Bakış", *DTCFD*, XVIII/3-4 (1971), s. 222-247; J. S. Trimmingham, *The Sufi Orders in Islam*, Oxford 1971, s. 264-269; S. Digby, "Qandars and Related Groups", *Islam in Asia* (ed. Y. Friedman), Jerusalem 1984, I, 60-108; J. T. P. De Bruijn, "The Qandariyyât in Persian Mystical Poetry from Sanâ'i Onwards", *The Legacy of Mediaeval Persian Sufism* (ed. L. Lewisohn), London 1992, s. 75-86; Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Süfîler: Kalenderîler*, Ankara 1992; a.mlf., "Kalenderi Dervishes and Ottoman Administration from the Fourteenth to the Sixteenth Centuries", *Manifestations of Sainthood in Islam* (ed. G. M. Smith - C. W. Ernst), İstanbul 1993, s. 239-255; a.mlf., "Remarques sur le rôle des derviches kalender's dans la formation de l'ordre Bektachi", *Bektachiyya* (ed. A. Popović - G. Veleinstein), İstanbul 1995, s. 55-62; a.mlf., "Quelques remarques sur le rôle des derviches kalenderis dans les mouvements populaires et les activités anarchiques aux XVe et XVIe siècles dans l'Empire ottoman", *Osm.Ar.*, sy. 3 (1982), s. 69-80; M. Fuad Köprülü, "Anadolu'da İslâmiyet", *DEFM*, sy. 5 (1338), s. 297-301; H. Ritter, "Philologika, XV: Fariduddin 'Attar Der Divan", *Oriens*, XII (1959), s. 14-16.

NIHAT AZAMAT

KALEDEROĞLU MEHMED

XVII. yüzyıl başlarında
Anadolu'da büyük karışıklık çıkaran
Celâlî reisi.

Bazı kaynaklarda Ankara'nın Murtazaâbâd kazasına bağlı Yassıviran köyünde doğduğu, önceleri bir grup eşkıyaya liderlik yaparken Celâlî Karayazıcı Abdülhalim ile birlikte affa uğradığı, ardından beylerbeyilere çavuş olduğu, kethüdâ ve mütesellim gibi hizmetlerde bulunduğu rivayet edilir. İsyan sebebi, kendisine vaad edilen sancak beyliğinin verilmemesi olarak belirtilir. 1604'te isyan edip etrafı yağmalamaya başlayan Kalenderoğlu diğer Celâlî liderleriyle anlaştı. Kendisine katılan Ka-

ra Said ile birlikte Aydın ve Manisa taraflarını yağma etti. Üzerine gönderilen kuvvetleri yenilgiye uğratarak şöhretini arttırdı. Bunlar arasında Anadolu Beylerbeyi Dişlenk Hüseyin Paşa da vardı. İsyanı bastırmakla görevlendirilen Yüsf Paşa ilgisiz kalınca Kalenderoğlu'nun cesareti arttı. Manisa ve Aydın onun nüfuzu altına girdi. Bu arada Ankara'yı ele geçirmek için çok mücadele ettiyse de halkın direnişle karşılaştı. Macaristan seferinden dönen Sadrazam Kuyucu Murad Paşa, Şark serdarı tayin edilip 19 Safer 1016'da (15 Haziran 1607) Üsküdar'dan Halep'e doğru yola çıktığında en önemli hedefi Halep'te isyan halinde olan Canbolatoğlu Ali Paşa ve Anadolu'daki Celâlî reisleriydi. Murad Paşa, Konya'ya ulaştığında Kalender'i hem nüfuz bölgesinden uzaklaştırmak hem de oyalamak amacıyla ona Ankara sancağını verdiğine dair menşur gönderdi.

Kalenderoğlu haberi alır almaz Saruhan'dan Ankara'ya hareket etti. Yolu üzerindeki köy ve kasabaları yağmalayarak Ankara'ya ulaştı. Ancak Ankara Kadısı Vildanzâde Ahmed Efendi, Macar seferlerinde ve ordu kadılıklarında bulunmuş tecrübeli bir kişi olduğundan Ankara Kalesi'ni her türlü saldırıya karşı tahkim ettirmiş ve Celâlîler'den korunmak üzere çeşitli tedbirler almıştı. Vildanzâde şehri Kalenderoğlu'na teslim etmek niyetinde değildi. Türlü bahanelerle Kalenderoğlu'nu içeri almayıp oyaladı. Bu arada Kuyucu Murad Paşa Kalenderoğlu'nun biraz daha oyalanmasını, kendi kuvvetlerinin yola çıktığını Ankara kadısına bildirdi. Fakat gönderdiği mektup Kalenderoğlu'nun eline geçti. Aldatıldığını anlayan Kalenderoğlu Ankara'yı kuşattıysa da kaledekilerin karşı koyması üzerine geri çekilmek zorunda kaldı. Bursa civarına geldi. Bursa'yı bir müddet için ele geçirdiyse de kalesini alamadı. Mihaliç, Kırmastı ve Biga taraflarında büyük tahribat yaptı. Bu arada üzerine gönderilen Nakkaş Hasan Paşa, Yüsf Paşa ve Dalgıç Ahmed Ağa'yı bozguna uğrattı. Daha sonra Aydın ve Saruhan üzerine yürüyüp etrafta yağma ve katliamda bulundu. Hamîd-ili tarafından Karaman yöresine gitti. Burada bir diğer Celâlî reisi olan Ağaçtan-Pîrî adamlarıyla ona katıldı.

Öte yandan Kuyucu Murad Paşa, Kalenderoğlu üzerine yürümek için hazırlık yaparken Halep'ten İstanbul'a gönderdiği hazinenin onun tarafından yolda yağmalanacağını öğrendi. Hemen harekete